

Авсбурга, Мюнхена, Регенсбурга, Міттенвальда, Берстесгадена, Інгольштадта, Ділінгена, Штудгарта, Цуффенгаузена, Людвігсбурга, Ерлягена, Старого Ульма тощо. Відомо також, що театр "Розвага" неодноразово одержував запрошення на виступи від американських військових формувань, які дислокувались в цей час на німецьких землях. Не важко здогадатись, що така неоднорідна глядацька аудиторія, змушувала театр враховувати в репертуарних планах увесь можливий спектр художніх уподобань своїх потенційних глядачів. Тим приємніше за таких обставин відзначити, що в репертуарній афіші театру "Розвага" знайшло місце і для драми Черкасенка "Казка старого млина"

У 1950 році в Чикаго було започатковано український гурток-театр "Нова сцена". Ініціатором створення цього колективу виступила Емілія Кулик (Дороцька), яка на той час вже була добре відома як активна учасниця і організатор аматорського руху в Галичині і Німеччині, де вона жила до переїзду в США. В Чикагському театрі Емілія Кулик здійснила цілий ряд постановок, кращими з яких вважались: "За двома зайцями" Старицького, "Мина Мазайло" Куліша, "Про що тирса шелестіла" Черкасенка, "Безталанна" Карпенка-Карого.

Цікава інформація про ще одну постановку трагедії Черкасенка "Про що тирса шелестіла..." на аматорській сцені подається у передмові до книги Юрія Шерегія "Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року" Валеріян Ревуцький, який був автором передмови, дуже високо оцінивши внесок автора у висвітлення історії розвитку українського

сценічного мистецтва на теренах західних регіонів України, наводить, зокрема, уривок з адресованого йому Ю. Шерегієм листа, датованого 27 квітня 1972 року: "...від першого липня цього року поїду на режисерські гастролі до Боснії, куди мене запросили наші аматорські театри поставити кілька п'єс з ними. Маю там працювати три місяці, мабуть, поставлю з ними Спиридона Черкасенка "Про що тирса шелестіла" (Іван Сірко), це історична трагедія на 5 дій з музикою К. Стеценка, і О. Олеся "Ніч на полонині", драматична поема на 4 картини з прологом, музика А. Кос-Анатольського, сучасного львівського композитора"

Знаючи заповзятливість Ю. Шерегія у всьому, що стосувалось української театральної справи, можна не сумніватись у реалізації ним своїх намірів щодо поїздки у Боснію і постановки там п'єс С. Черкасенка і О. Олеся. Враховуючи ж традиційну активність національно-культурного життя в осередках української еміграції, можна бути певними, що зіграні українськими аматорами з Боснії вистави (безвідносно до рівня майстерності виконавців) користувались у місцевої публіки теплим прийомом.

Ця ретроспектива сценічних втілень п'єс С. Черкасенка на аматорській сцені ще раз засвідчує, що запропонована драматургом концепція художнього бачення світу не залишила байдужими не тільки митців-професіоналів, а й театралів-любителів. Драматичні твори С. Черкасенка спромоглись набуті тієї повноти естетичного буття, якої драматичний твір набуває тільки на сцені.

Київ

Петро Ротач

В АДАМЦЕВИЧА ВДОМА

(За нотатками із щоденника)

Серпневого ранку 1959 року (це було 4-го числа) я приїхав раннім Качанівським поїздом із Талалаївки до Ромен. Разом з людьми, що висипали з вагонів і поспішали на базар, пішов і я в місто помилуватись дорогими мені ще з дитинства краєвидами та пам'ятниками мого земляка Івана Кавалерідзе. Щоразу, приїжджаючи до Ромен (а це не так часто бувало), я відчував, як душа наповнюється якимсь особливим, святковим настроєм. Таку оновлюючу енергію має в собі це місто!

Моє рідне село знаходилося в Талалаївській волості Роменського повіту

Полтавської губернії, тому ми вважали себе полтавцями, хоча з часом наш район приєднували то до Сумської, то Чернігівської областей, до якої він нині й відноситься. У Ромни їздили мої діди і батьки продавати зерно, мед, полотно, а звідти привозили додому все, що треба було в господарстві, в тому числі й меблі, книжки, килими.

Ще малим я знав, що мій батько був присутній восени 1918 року на відкритті пам'ятника Тарасові Шевченкові в Ромнах і чув, як там виступав приятель великого поета Григорій Вашкевич. Бачив і "Ро-

менську старовину” — книжку роменського історика Курилова, що до нас потрапила з сусідньої Талалаївки (тепер с. Сильченкове), де мешкала сім'я батьків Івана Кавалерідзе. В нашій родині був “Кобзар”, привезений дідусем з Ромен ще наприкінці минулого сторіччя. Звідти ж приходили в наше село на ярмарок і кобзарі, яких називали “роменськими”

У цьому місті десь у 30-у році лежав я в лікарні з переломом ноги. Мабуть, тоді й залишилося в пам'яті чудове місто над Сулою. Вже тоді вбирав я в себе якийсь особливий дух цього давньоруського міста, що потім тривожило все життя. Хвилюючим здавалося мені й само слово Ромни. Тому, де не жив, душею тягнувся туди і при першій нагоді поспішав на побачення з містом, яке називав рідним. У старих будинках і вікових деревах приховалася для мене загадкова мінувщина: зваблювали зір і душу церкви козацької доби, музей з чумацьким возом і, звичайно ж, пам'ятник Шевченкові з отим віщим пророчтвом поета: “І оживу, і думу вольною на волю із домовини воззову” Я ці слова вперше почув від батька ще дитиною.

А ще звучало мені слово “Ромен” струною кобзи. І не випадково! Той давній недільний день, проведений у Ромнах, залишив у мене яскраві враження. Про це я коротко занотував у щоденнику. Спершу пішов я до краєзнавчого музею, який пам'ятав і любив ще з довоєнних літ. Потім побував на старому міському цвинтарі, де розшукав могилу славетної землячки Ганни Затиркевич-Карпінської, яка останні роки прожила в с. Болотниці, зовсім недалеко від мого села. Блукаючи вулицями і парками міста, згадав ще чимало видатних уродженців, і незабаром з тих вражень написав низку краєзнавчих заміток під назвою “Над тихою Сулою”, що були опубліковані в роменській газеті.

Та найяскравішою і найщасливішою для мене подією того серпневого дня було віддання кобзаря Євгена Адамцевича вдома, знайомство з ним і розмова, пересипана дзвоном струн його славної кобзи, на деці якої був портрет Тараса Шевченка. А було це так. Коли сонечко вже схилилося до вечора, я прийшов на базарну площу, що й тепер знаходиться біля Свято-Духівського собору. Базарний люд вже пороз'їжджався та порозходився, але крамниці ще стояли відчинені й за столиками під накриттям сиділи з фруктами та городиною поодинокі жінки з міської околиці. В них я запитав, чи приходив удень на майдан кобзар і, якщо був, то чи давно пішов додому (про нього я розмовляв в музеї, і мені порадили побачитися з ним). Жодна з них не знала

адреси кобзаря. Вони лише бачили, що ходить він мимо колишнього духовного училища по вулиці Щучки. Будинок, де мешкав кобзар, знаходився в підгір'ї, куди привела вулиця Щучки. Я тоді ж записав номер будинку — 50.

На мій несміливий стук у двері вийшла дружина кобзаря Лідія Дмитрівна. Запитала, що мені треба. З виразу її очей видно було, що вона не без застороги ставиться до невідомої людини. Я пояснив своє бажання бачити кобзаря Адамцевича, і вона повернулася до хати. На той час Євген Олександрович ще не мав шани, що прийшла до нього в 60-і роки. Він часто разом з дружиною, яка була поводитирем, терпів наругу і від влади, і від недобрих людей. Знову відчинилися двері, й дружина вивела чоловіка надвір, де я чекав, хвилюючись. Я побачив невисокого на зріст чоловіка з стриженою головою і сивуватими вусами, в чоботях і темному просторому піджаку. На його засмаглому на сонці й густо помережаному зморшками обличчі (Адамцевичу тоді виповнилось 56 років) промайнула тінь подивування: хто і чого до нього прийшов? Мабуть, він у цей час відпочивав по обіді, бо був трішки невдоволений. Я перепросив за невчасний прихід, він промовчав. Я почав розмову, він мовчав, слухав і, напевно, міркував, чи правду кажу. Але коли довідався, хто я і звідки, і почув про мій інтерес до кобзарства та взагалі до народної творчості, яку в ті роки потроху записував на Полтавщині (а він же був родом звідти), більше того, коли я назвав своє рідне село, що знаходилось за 25 верст від Ромен, то Євген Олександрович, як мені здалось, одразу пожвавішав і став довірливішим у розмові.

У нашому селі теж був кобзар Опанас Марченко, — продовжував я свою розповідь. Він належав до “Просвіти”, але його комнезамівці запідозрили в належності до СБУ, вислідили, коли почав ховатися, і підстрелили. Кобзаря ув'язнили, і в село він більше не повернувся.

— Бував я у вашій Слобідці, — мовив Адамцевич. — І Опанаса знав. Знав багатьох кобзарів Талалаївщини. Тепер їх немає...

Продовжуючи розмову, згадали Остапа Вересая, що частенько навідувався до Ромен, і про Тараса Шевченка, який цікавився ним і нібито подарував йому свій “Кобзар”

— Шевченка я люблю і співаю, — задумливо промовив кобзар. — Ось я вам заспіваю “Розмову Шевченка з дубом” Чули коли-небудь?

— Ніколи не чув, — кажу, а серце аж заммерло від радості.

Дружина, якій він гукнув, винесла кобзу. Він її поставив на коліна, підкрутив кілька кілочків на струнах і спокійно та неголосно, своєрідним хрипливатим голосом, почав пісню-сповідь Шевченка:

Прийшов я до тебе,
Мій дубе зелений,
Стоїш, мов король,
У зеленім гаю.
Послухай же, дубе,
Що в серці моєму,
Тобі про журбу я
Свою розкажу.

Далі в цій пісні поет скаржитися на розбрат між людьми ("там брат свого брата зовсім зневажа"), на велике зло від грошей, за які все продається і все купується — навіть і кохання.

Отак-то, мій дубе,
Мій друже зелений.
Одну я дівчину
Собі сподобав.
Так люди відняли
Усе моє щастя,
І щастя, і радість,
І все, що я мав.

У цих словах прихований натяк на розбите кохання Т. Шевченка до простої дівчини, яку злі люди умовили не виходити заміж за бідака.

— Це ж про який дуб співається в пісні? — запитав я Адамцевича. — Чи не про качанівський? Бував я там, бачив його. А хто написав цю пісню?

— Шевченко, — невпевнено відповів кобзар. — Пісню я почув ще в 40-у году від гадяцького кобзаря Петра Гузя з Лютенюк, коли гостював у нього.

Я висловив сумнів, щодо авторства, мовляв, такого вірша в Шевченка нема. Євген Олександрович заперечувати не став.

"Розмову Шевченка з дубом" я тоді занотував до свого блокнота. Під дзвін кобзи уява переносила мене в знамениту Качанівку, де Шевченко не раз бував у Тарновського і де, за переказами старих людей, ріс величезний дуб, під яким Тарас Григорович любив зустрічатися з кріпаками та дворовими людьми, співав разом із ними або сидів один зі своїми думками і, як у пісні, "розмовляв з дубом"

Насмілився я запитати в Адамцевича і про його "сидіння" на майдані біля Свято-Духівського собору. Він мені відповів на це так:

— Власть воює зо мною... Не любить правди... Як заспіваю про те, що було колись на Україні, чи Шевченкове що, то міліція тут як тут. Кидають у машину, б'ють кобзу і везуть, або ведуть, в участок. Кажуть, що я жебракую і позорю совіцьку власть. Невтямки їм, що я не старець, а кобзар, що не ради черствого шматка чи

мідної копійки сиджу я на вулиці і співаю. Ні, співаю я для душі людської, щоб люди правди не забували. Але немає пророків в отечестві своєму, як сказано в Святому письмі.

І коли він згадав пісню "Про Байду", я попросив і мені заспівати про те, як катували його вороги України. І Адамцевич заспівав. Натхнено, з напругою і якимсь болісним внутрішнім хвилюванням. Мабуть, не гірше, як співав людям по селах і на базарах. Слухаючи це виконання, я думав: ось переді мною справжній і, можливо, останній народний кобзар України! Я був безмежно влячний Євгенові Олександровичу, що не відмовив мені й подарував годину щастя чути його кобзу і голос.

Знав Адамцевич багато інших пісень і дум, особливо любив пісні літературного походження, але я від нього не чув жодної. Пізніше я довідався, що були в його репертуарі й пісні на власні вірші. Тоді ніхто, мабуть, не знав, що до їх складання причетна була дружина кобзаря Лідія Дмитрівна.

Тепло попрошавшись з кобзарем та його дружиною, я побажав обом здоров'я, а Євгенові Олександровичу слави загальноукраїнської. І щоб возили не до кутузки, а на сцени великих міст.

Наступного, 1960-го року в журналі "Прапор" була надрукована моя замітка без підпису "Шевченкові дуби на Україні" (моє прізвище було викреслене цензурою). В ній згадувався Адамцевич та цитувалась пісня "Розмова Шевченка з дубом"

Від часу знайомства з славнозвісним кобзарем його ім'я стало мені дорогим. Багато нового довідався я про Адамцевича від його учня, мого земляка із с. Лавіркового, що на Талалаївщині, Ігоря Карповича Рачка. Вперше почув від нього і потім записав "таємну" пісню Адамцевича "Голіфе" * — про більшовицьких керівників, які довели Україну до голоду і відчаю. Цю пісню згодом я вмонтував у свій вірш "Адамцевич на роменському базарі", і в такому вигляді вона вперше була опублікована 1989 р. в талалаївській газеті "Трибуна хлібороба"

В 80-х роках Ігор Карпович познайомив мене з піснею Лідії Дмитрівни "Розмова дружини з кобзарем", яку вона склала 1975 року в с. Холмівці поблизу Бахчисараю, де кобзарське подружжя доживало віку (Євген Олександрович помер 19.XI.1972 р., а Лідія Дмитрівна 27.X.1979 р.). У згаданій пісні дружина Адамцевича розповіла про славу,

* Д. Кулиняк, який теж чув цю пісню від Адамцевича, називає її "Червоні галіфе" (Трибуна хлібороба, 29 січня 1944 р.), але І. Рачок запевняє, що кобзар вимовляв лише "Голіфе"

якою користувався її чоловік, згадала, як вони разом мандрували селами і містами, всюди відчуваючи любов і шану слухачів.

Обвіяні буйним вітром,
Обмиті дощами,
Йшли з тобою — пісня в грудях
Й кобза за плечами.

І куди б ми не з'являлись —
Скрізь нас шанували:
І чаркою частували,
На покуть саджали.

І співалась тоді пісня
Без кінця, без краю.
Всім, хто слухав її широко, —
В душу западала.

І кобзонька стоголоса
Голосно дзвеніла
Про козацтво незабутнє
Сумом голосила.

Як бачимо, Лідія Дмитрівна володіла поетичним чуттям і словом.

І тепер, коли іноді буваю в Ромнах або тільки проїжджаю мимо на Талалаївку, неодмінно згадую Євгена Адамцевича і сумую, що його кобза давно вже не дзвенить серед базарового роменського люду біля стін Свято-Духівського собору (за його заповітом, кобза тепер знаходиться в канівському музеї-заповіднику "Могила Шевченка"). Мені здається, що Є. Адамцевич був останнім, хто заклав славу книгу роменського кобзарства 20-го сторіччя. Але хто і коли знову відкриє в цій книзі поновлену сторінку кобзарської слави і впише туди нові імена? Є надія на це, бо міцні ще вікові традиції роменського кобзарства, а отже непроминуші!

16 жовтня 1997 р. "Літературна Україна" опублікувала розповідь доньки кобзаря Є.

Адамцевича Тетяни Бобрикової про батька, "бандуриста України" та матір Лідію Дмитрівну Парадіс. Про дружину кобзаря ми знали найменше, а тут виявилось стільки цікавого. Лідія Дмитрівна весь час була немовби в тіні. А насправді ця жінка заслуговує великої пошани і вдячності. Родовід її був непростий. Дід Дмитро Парадіс працював управителем маєтку. Після ранньої смерті матері дівчинка виховувалась у полтавських родичів. Там вона навчалась у жіночій гімназії, оволоділа німецькою і французькою мовами. "Мама була приємної зовнішності, вихована, тактовна, доброї душі людина, вірна дружина, хороша мама", — так пише про Лідію Дмитрівну її дочка Тетяна. Мати була "другом, дружиною, прислугою, поводитирем, очима мого батька" (побралися вони 1927 р. в Ромнах).

Тетяна Євгенівна пише про любов до батька його слухачів — за чудову гру, сміливі українські пісні, веселу вдачу. "Бандура в його руках ходила ходором, права рука усією п'ятірнею охоплювала струни, ліва працювала на басах. Спів і музичний супровід доповнювався мімікою" У спогадах дочки кобзаря є підтвердження того, про що розповідав мені сам Євген Олександрович: "У Ромнах міліція забороняла сидіти на вулиці... Не один раз забирали до міліцейської дільниці, де батько змушений був сидіти голодний, аж доки приходила мама. Знущались — як хотіли"

Спогади Т. Бобрикової цінні, як на мій погляд, насамперед, тим, що в них вдячною донькою змальовано прекрасний образ дружини нашого славного українського кобзаря Є. О. Адамцевича.

Полтава

УКРАЇНА

Бадьоро має ще наш стяг,
Господь ще любить Україну:
Він в ризи пишній одяг
Свою окривджену дитину.

У золоті нив лиснять поля,
Гаї в смарагдах пречудових,
Схилилось довге гілля
Вагою скарбів овочових.

1919

Спочинок, праця — все в піснях,
Що лиють щастям з уст дівочих,
А ніч — у зорях, як в квітках, —
Минає хутко в снах урочих.

Нехай чигають хижакі
На ту красу — Красу-Дівчину, —
На варті стали козаки,
Господь врятує Україну!

Спирідон Черкасенко

